

Invertir en infància per prevenir les desigualtats

Olga Cantó¹

Professora titular d'economia de la Universitat d'Alcalá

En les últimes dècades, els països rics han experimentat canvis demogràfics, laborals i socioeconòmics importants que han tingut com a conseqüència un augment persistent de la pobresa infantil. Aquests alts nivells de pobresa i exclusió social en societats desenvolupades i riques il·lustren les carències de benestar d'una part important de la població i, en el cas de la infantesa, ofereixen una mesura avançada de la dimensió del que, quan passin trenta anys, anomenarem desigualtat d'oportunitats.

La literatura econòmica i sociològica és molt clara en aquest tema, i sabem bé que els menors que creixen en famílies pobres tenen una probabilitat molt més alta que la resta de tenir una posició social de desavantatge quan siguin adults. Recentment, diversos estudis per a Europa han conclòs que el nivell educatiu dels pares i mares i la freqüència amb què van patir problemes econòmics durant l'adolescència són les variables que més contribueixen al fet que la pobresa s'hereti. En definitiva, créixer en una llar pobra augmenta les possibilitats de ser pobre també en l'edat adulta. Si, a més, aquesta pobresa és intensa i duradora, l'entorn familiar es deteriora i els adults dediquen menys temps i recursos als menors, la qual cosa inevitablement reduirà el seu futur capital social. En conseqüència, la pobresa i l'exclusió social persistent que pateixin els nens i nenes d'avui (i les persones adultes de

1. Universitat d'Alcalá (olga.canto@uah.es), membre de la xarxa Equalitas (www.equalitas.es) i coordinadora del grup d'investigació WEIPO (Well-being, Inequality, Poverty and Public Policy).

Aquest escrit reproduïx algunes parts d'altres textos publicats per l'autora sobre el mateix tema. L'autora vol agrair el finançament rebut del Ministeri d'Economia i Competitivitat (Projecte ECO2016-76506-C4-2-R) per a les seves activitats d'investigació.

demà) serà un dels determinants clau en el progrés de la nostra societat en les pròximes dècades.

Per descomptat, la incidència de la pobresa infantil en un territori i els seus canvis al llarg del temps no són sinó el resultat de la interacció complexa entre diferents factors econòmics i demogràfics, juntament amb diversos elements relacionats amb les característiques de la intervenció pública. Entre aquests últims, exerceixen un paper clau les polítiques relacionades amb l'educació pública i el disseny i la intensitat protectora de les polítiques de transferències monetàries, tant les centrades en les famílies com les de caràcter general. Sense cap dubte, l'augment extraordinari de l'atur, especialment entre els i les joves en edat de tenir descendència, i el creixement de la desigualtat de rendes són les principals conseqüències socials del canvi de cicle econòmic des de la Gran Recessió. Si hi unim l'alta prevalença de l'ocupació amb baixos salaris entre les famílies més joves i la dimensió dels seus deutes hipotecaris arran de l'augment dels preus de l'habitatge, no és difícil entendre per què moltes famílies, especialment si tenen fills i filles, troben dificultats serioses per mantenir un nivell de vida digne.

Els principals estudis sobre les conseqüències socials de la persistència de l'atur i de la pobresa conclouen que, com més gran n'és la durada, més difícil resulta sortir d'aquestes situacions i, l'essencial, que aquesta falta d'ocupació, d'ingressos o de seguretat econòmica és molt més nociva quan es cronifica, és a dir, quan qui la pateixen no veuen la sortida del túnel o quan la recaiguda és més la norma que l'excepció. Si aquestes carències persisteixen de generació en generació, la dinàmica social es tradueix en una alta

correlació entre les rendes de pares, mares i fills i filles, i en una menor mobilitat social dels estrats de baix nivell socioeconòmic. És a dir, si la falta de recursos econòmics passa de ser un accident a la vida a persistir en el temps, aleshores es converteix en una manifestació de profunda desigualtat i injustícia social.

Tant l'OCDE com la Comissió Europea han publicat informes que analitzen la persistència de la pobresa en països rics, i encara que els primers resultats d'aquests treballs van ser moderadament optimistes perquè van trobar que a molts països la majoria dels episodis de pobresa eren de curta durada i només una petita part de la població estava atrapada en la pobresa crònica, resultava bastant menys esperançador saber que gran part de qui experimentava aquests curts episodis de pobresa tenia una alta probabilitat de recaure al cap de poc temps; és a dir, n'aconseguia sortir, però hi tornava aviat.

Espanya destacava en aquests estudis per ser el país en el qual havia passat més població, alguna vegada, per una situació de necessitat econòmica, i també per registrar una taxa de recaiguda més gran en els episodis de pobresa. En un període de quatre anys, més de quatre de cada deu espanyols vivien, almenys durant un any, amb ingressos per sota del llindar de la pobresa, el doble que la mitjana europea. Pràcticament la meitat aconseguia sortir d'aquesta situació, però tornava a caure-hi al cap de poc temps, mentre que a Alemanya, França, el Regne Unit o Portugal això li passava només a un terç.

Abans de la crisi, el risc de pobresa crònica a Espanya estava a la mitjana europea, per sobre d'Alemanya i

Dinamarca, però per sota de Portugal. Tanmateix, les últimes dades mostren que la crisi va frenar en sec les possibilitats de sortida de la pobresa, mentre que les d'entrada no paraven de créixer. Com a conseqüència, entre el 2008 i el 2016, el risc de pobresa crònica de les famílies espanyoles s'ha doblat, com il·lustren les xifres de l'informe recent sobre benestar econòmic i material de l'Observatori Social de La Caixa². I el que és encara més preocupant, aquest increment afecta molt més les famílies joves que la resta, sobretot si tenen fills o filles dependents.

En quant a mobilitat social, Espanya és un país que ha aconseguit millorar el nivell educatiu mitjà de la seva població en un temps rècord després de l'arribada de la democràcia i, durant dècades, va tenir un “ascensor social” ben greixat. Recentment, aquest ascensor també comença a mostrar signes d'esgotament. En els últims anys, els i les joves nascudes en famílies de nivell educatiu baix tenen cada vegada més dificultats per aconseguir superar aquest nivell, i els qui neixen en famílies de nivell educatiu alt semblen tenir cada vegada més facilitats per mantenir-lo. El 2016, Espanya es va col·locar a la cua d'Europa perquè menys de sis de cada deu joves millorava el nivell educatiu dels seus progenitors si aquest era baix. En països com el Regne Unit, Suècia o França, ho aconsegueixen més de vuit de cada deu. En canvi, la persistència intergeneracional en nivells educatius alts a Espanya continua creixent, quan ja fa alguns anys estava per sobre de la mitjana europea.

Com han subratllat diverses anàlisis especialitzades, l'augment de la pobresa a Espanya està lligat a les repetides taxes negatives de creixement de rendes que ha suportat la meitat més pobra de la nostra població des de l'inici de

la recessió. La primera de les raons d'aquesta caiguda dels ingressos de les llars més vulnerables té a veure amb els canvis profunds en l'estructura distributiva dels salaris, com a conseqüència de l'augment potent de l'atur i de la precarietat laboral. La segona, en canvi, és clarament fruit de l'absència de polítiques públiques de protecció de rendes que sostinguin uns nivells mínims d'ingressos quan l'atur es manifesta de forma particularment virulenta.

Les dues característiques principals del nostre sistema de prestacions i impostos són el considerable pes redistributiu de les pensions contributives i la gran debilitat de les prestacions de caràcter familiar. Certament, el pes de les polítiques familiars en el conjunt de les polítiques socials a Espanya ha estat tradicionalment molt baix i, al començament d'aquest segle, els recursos que hi estaven destinats no arribaven ni a la meitat del que dedicaven altres països de l'eurozona. En tot cas, no només és rellevant quina sigui la despesa en polítiques familiars, sinó com s'organitza el sistema de prestacions i deduccions impositives.

Les polítiques familiars a Espanya consisteixen essencialment en desgravacions fiscals estatals i autonòmiques, rendes mínimes de les comunitats autònomes i algunes prestacions monetàries per fill o filla amb límit de renda. En general, els treballs que han analitzat la rellevància econòmica de les diverses polítiques familiars de caràcter monetari al nostre país indiquen que la política amb més pes econòmic són les desgravacions fiscals per descendents en l'impost sobre la renda i no,

2. L'informe es pot descarregar a [https://observatoriosociallacaixa.org/documents/22890/135153/iBEM_digital_OCT2018.pdf/74d95da8-4b\]@96-2450-2f\]@66-fbe4dd25fea7](https://observatoriosociallacaixa.org/documents/22890/135153/iBEM_digital_OCT2018.pdf/74d95da8-4b]@96-2450-2f]@66-fbe4dd25fea7)

com es podria pensar, les prestacions monetàries. Com a conseqüència, i ja que una part important de les llars situades per sota del llindar de la pobresa estan exemptes de tributació en l'impost, com es podria esperar, aquestes desgravacions no contribueixen a reduir la pobresa infantil.

Pel costat de les prestacions monetàries, el nostre sistema estatal està dominat per les prestacions contributives lligades a l'embaràs i la maternitat o paternitat i la cura de fills de 0 a 3 anys, juntament amb una prestació no contributiva per menors a càrrec que, més que estar dirigida a reduir la taxa de pobresa infantil, s'ocupa de cobrir les necessitats de les famílies amb menors amb discapacitat. En general, la característica diferencial del sistema de prestacions i impostos espanyol respecte del d'altres països europeus és la limitada dimensió de l'efecte redistributiu de totes i cada una de les polítiques que el componen (a excepció de les pensions contributives) i, en particular, de les polítiques familiars.

Per què les polítiques familiars tenen un efecte redistributiu tan limitat al nostre país? Fonamentalment, pel poc pes econòmic que tenen sobre la renda bruta de les famílies, i no tant perquè no estiguin ben dirigides. En definitiva, no és que la prestació per menors a càrrec no sigui prou progressiva i, per tant, no arribi principalment als que més la necessiten, sinó que la seva quantia és tan baixa que cobrar-la no canvia significativament el poder adquisitiu de la família.

En contrast amb el que succeeix a Espanya, una de les polítiques familiars més generalitzades en la major part dels països d'Europa és una prestació universal per fill

finançada amb impostos generals o amb cotitzacions socials. Aquesta política, amb menys o més grau de generositat econòmica, és vigent avui a 19 dels 28 països de la UE i, com era d'esperar, és precisament als territoris en els quals no està vigent on es registren les taxes de pobresa infantil més altes del continent.

En aquest context, no seria estrany que moltes famílies joves puguin començar a perdre l'esperança que l'estat de benestar serveixi per a alguna cosa. El pessimisme de la població espanyola sobre el futur de les generacions venidores que apunten algunes enquestes podria estar reflectint que l'enquistament de la pobresa en les famílies joves i la frenada de l'ascensor social es perceben com a elements que contribuiran a augmentar els riscos en el futur. Si volem que les generacions més joves s'inclinin a pensar que l'estat de benestar és útil, és imprescindible trencar aquesta inèrcia.

El més urgent és començar a transitar cap a un model d'estat de benestar amb xarxes fortes de protecció social per a les famílies més joves, que haurà d'estar més centrat en les seves necessitats d'ingressos que en l'historial laboral dels seus membres. Aquestes reformes s'han d'abordar amb sensatesa, sense fracturar elements contributius del sistema com ara les pensions o les prestacions d'atur, que continuen sent clau per reduir el risc de pobresa. A més, necessitem incorporar criteris amplis d'equitat al sistema educatiu que, a mig termini, puguin aconseguir més igualtat d'oportunitats des de la base, invertint més i millor en educació pública i promovent la inclusió davant la segregació educativa per origen social.